

LBRIS

We know
books

C o l e c ț i a

Memoriile
BASARABIEI

Duiliu Zamfirescu

În Basarabia

Studiu introductiv, text îngrijit, notă asupra ediției,
note și comentarii de Ioan ADAM

Știința

CUPRINS

<i>Duiliu Zamfirescu,</i> <i>„guvernator” al Basarabiei (Ioan Adam) .....</i>	5
<i>Notă asupra ediției (I.A.) .....</i>	35
În Basarabia	37
Scrisoare deschisă către d. Ministru de Finanțe M. Săulescu	81
„Răsăritul”	89
Calomnii	96
Bucovină	115
Bucovina	119
Prefață la ediția a cincea a „Victii la țară”	124
Telegrama No 71 din 8/21 martie 1918 din Chișinău	130
Banatul și amiralul Kolceak	133
Pacea cu Austria	139
Răspunsul Consiliului Suprem de la Paris la nota României	144
Momente grave în politica externă	153
BIBLIOGRAFIE	158
ICONOGRAFIE	165

Ediție apărută cu contribuția financiară a Ministerului Culturii, în conformitate cu decizia Comisiei de selecție pentru editarea cărții naționale.

Ediția valorifică o serie de articole ale scriitorului, diplomatului și politicianului Duiiu Zamfirescu (1858–1922) despre Basarabia, unde fusese trimis în misiune specială la 20 februarie 1918, în calitate de Comisar General Civil și Militar al provinciei. Autorul ne oferă informații și descrieri interesante cu privire la viața social-politică din acest spațiu (problema națională, chestiunea agrară, minoritățile naționale, personalitățile reprezentative ș. a.). Reunite ulterior sub un generic comun, *În Basarabia*, textele au fost publicate în ziarul *Îndreptarea*, fondat de Duiiu Zamfirescu în aprilie 1918.

Responsabil de ediție: Mihai Papuc

Corector: Maria Cornesco, Mariana Belenciuc
Redactor tehnic: Nina Duduciuc
Machetare computerizată: Andrei Ichim
Copertă: Romeo Șveț

ÎNTEPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ

ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera); (+373 22) 73-99-94 (marketing)
(+373 22) 73-99-83 (depozit); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Toate drepturile asupra colecției „Memoriile Basarabiei”, inclusiv asupra acestei ediții, aparțin întreprinderii Editorial-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Zamfirescu, Duiiu.

În Basarabia / Duiiu Zamfirescu; studiu introductiv, text îngrijit, notă asupra ediției, note și comentarii de Ioan Adam; copertă: Romeo Șveț. – [Chișinău]: Știința, 2025 (Combinatul Poligrafic). – 186, [2] p.; facs., il., port. – (Colecția „Memoriile Basarabiei”, ISBN 978-9975-85-263-0). Bibliogr.: p. 158-163. – Cu contribuția financiară a Ministerului Culturii, ISBN 978-9975-85-505-1.

© Studiu introductiv, text îngrijit, notă asupra ediției, note și comentarii: Ioan Adam, 2025
© Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, 2025

DUILIU ZAMFIRESCU,
„GUVERNATOR” AL BASARABIEI

La 20 februarie 1918 pleca din Iași spre Chișinău, cu o misiune specială, diplomatul și scriitorul *DUILIU ZAMFIRESCU* (30.10.1858–03.06.1922). Ziarele epocii apărute în capitala provizorie a României îi acordau titlul de „guvernator” al Basarabiei. În realitate, era trimisul plenipotențiar al generalului Alexandru Averescu – premierul unui guvern meteoric (29 ian./11 febr.–05/18 mart. 1918) – pe lângă Consiliul Directorilor Generali, semnificativă titulatură franțuzească aleasă din motive tactice de cabinetul Republicii Democratice Moldovenești, proclamată la 2 decembrie 1917. Cum era vremea „comisarilor” – turbulențele de stânga își spuneau cuvântul! – și numele funcției sale se raporta la ele: era *primul* (va fi și *ultimul!*) Comisar General Civil și Militar al provinciei acreditat pe lângă autoritățile moldovenești. Era omul potrivit pentru un asemenea rol? Desigur. Pledau pentru numirea sa nu doar calitatea lui de prieten și partizan al generalului Averescu, originar și el din Basarabia, dar din partea ei meridională, retrocedată Moldovei în 1856, prin decizia Congresului de la Paris, ci și experiența lui de diplomat, din 1909 delegat, cu grad de ministru plenipotențiar, în Comisiunea Europeană a Dunării și în Comisiunea mixtă a Prutului, cu sediul la Galați. Cunoștea deci mai bine decât alții realitățile locului și, în plus, avea atuurile presupuse ale profesiei: calmul, inventivitatea, spiritul conciliator. În plus, avea prestantță, era temerar, știa să înfrunte pericolele chiar cu prețul vieții. Acestea au și contat în ochii lui Averescu atunci când

I-a desemnat dintre mai mulții candidați care roiau în jurul lui: „Duiliu Zamfirescu, de profesiune diplomat”¹. O alegere ce n-a fost pe placul adversarilor politici ai generalului. Liberalii lui I.I.C. Brătianu, care îi urmăreau cu circumspecție mișcările, protestează nu numai împotriva deplasării primului ministru la Buftea pentru tratative cu Kühlmann și Czernin, ci și „contra numirilor de comisari civili în Basarabia”. N. Iorga, care în 15 februarie consemnează în *Memoriile* lui zvonurile și articolele din presa vremii, nu uită să menționeze cu un ton neutru ce ascundea mai vechi inamicității: „La Chișinău e Duiliu Zamfirescu”². Că Duiliu Zamfirescu era urât de liberali se știa de mult. În tinerețe se manifestase violent, contestând în 1884 vestita lege a „dotației Coroanei”, stricând astfel jocurile lui I.I.C. Brătianu; la maturitate fusese „bestia neagră” a lui Dimitrie Sturdza, care-i blocase ani în șir intrarea în Academia Română, ca și avansarea în carieră, survenită – ca-n armată – „la vechime”, nu la „exceptional”. Dar trecerile succesive prin funcții diplomatice nu lipsite de riscuri în diverse capitale europene: Roma, Atena, Bruxelles și iarăși Roma, îl învățaseră să îndeplinească mlădierea cu fermitatea, surâsul cu acțiunea energică, flexibilitatea și eleganța „omului de lume” cu duritatea funcționarului superior chemat să apere interesele statului pe care-l reprezenta. Însă *diplomatul* avea un geamăn: *scriitorul*, care-l alătura unei pleiade ilustre. Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica fuseseră diplomați de mână întâi, chiar dacă literatura, scrisul, constituia prima lor chemare. Și diplomați redevabili vor fi ulterior Lucian Blaga, Mircea Eliade, Aron Cotruș, și-rul continuând cu strălucire mai mică cu Marcu Beza, Teodor Scorțescu, Emil Cioran, Eugen Ionesco ș.a. Între ei, Duiliu Zamfirescu se distinge prin statornicia unui vis.

Visul Daciei Traiane. În decembrie 1921, cu puține luni înaintea morții, scriitorul recunoștea în prefața ediției a cincea a *Vieții la țară* permanența unui „dor” din care își făcuse un ax existențial: „Cel ce scrie aceste rânduri este un om căruia Dumnezeu i-a dat dureri și bucurii personale ca la toți muritorii, dar care a avut marele noroc de a fi trăit o viață întreagă hrănind un dor, și de a se apropia de sfârșitul vieții cu dorul împlinit.

Timp de 40 de ani am suspinat după Transilvania; timp de 15 ani am trăit la Roma, adorând pe Traian; timp de doi ani am făcut parte din Parlamentul României Mari, în care am lucrat alături de frații noștri din

¹ Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. 2, 1916–1918 (Războiul nostru). Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandea, Editura Militară, București, 1992, p. 266.

² N. Iorga, *Memorii*, II, Editura „Naționala-Ciornei”, București, 1931, p. 283.

Ardeal și Banat, din Bucovina, din Basarabia, la consolidarea frumosului nostru stat: «Dacia Traiană». Sunt rânduri testamentare, ușor înfiorate de perspectiva trecerii, ce recapitulează o viață din perspectiva Idealului. Însă în cazul lui Duiliu Zamfirescu comentatorii săi nu uită să pună în evidență „poza”. Datoria istoricului literar este să verifice, să cuantifice măsura de sinceritate și cătimea de poză existente în afirmații tranșante de felul celei de mai sus. Un examen atent al operei care include nu doar scrierile de ficțiune, ci și corespondența, publicistica, demonstrează că autorul ei chiar *trăise* patru decenii sub flamura acestui țel înalt. „Poza”, declamator romantică și vag boemă, e proprie îndeosebi primilor ani, când poetul îl frecventează pe Macedonski și publică în *Literatorul*. Ca boemii, el are atunci cultul arzător al Frumosului (nu întâmplător eroii primelor sale nuvele sunt artiști!), oscilează între expansivitate și circumspecție, o rupe cu banalitatea curentă a vieții sau – cu propriile cuvinte – își simte „sufletul desfăcut de realitatea imediată”. Însă gazetarul, care își trece îndeobște foiletoanele prin apele prozei artiste, nu evadează din istorie în Ideal. E solidar sufletește cu pașoptiștii, îi admiră pe Alecsandri, Alexandrescu, Bălcescu (invocarea celui care a scris *României supt Mihai-Voievod Viteazul* e făcută, cu patos al participării, în mai multe rânduri), plasează românismul într-un orizont geografic vast, eminescian, de la Nistru pân’ la Tisa. Apropierea, din 1884, de Maiorescu și de „Junimea”, a disciplinat acest tumult afectiv, a facilitat cristalizarea estetică și ideologică.

Trimiterea la post la Roma a însemnat un prilej fericit de a conștientiza „durata” istorică a neamului, specificitatea lui într-un spațiu aflat în „calea răotăților”. „Mitul dacic”, ilustrat anterior de Kogălniceanu (citorul *Daciei literare*), Asachi, Eminescu, e abordat de timpuriu de Zamfirescu în nuvela *Străbunii noștri*, a cărei acțiune e plasată în „anul 104 după Christ”, așadar, în preajma celui de-al doilea război daco-roman. Autorul i-a citit-o lui Maiorescu într-un cerc restrâns (mai erau de față Nicolae Petrașcu și Eduard Gruber), iar criticul a notat sibinic în *Însemnările* lui din 13/25 octombrie 1887: „Interesantă lucrare”. Așa și era! Zamfirescu citea cu pasiune lucrări istorice. Dion Cassius, Strabon, Iordanes figurau printre lecturile lui preferate, iar după unele detalii istorice strecurate prin filtrul ficțiunii s-ar părea că și sinteza lui Grigore Tocilescu *Dacia înainte de romani* îi era cunoscută, dar nuvela nu se păstrează în limitele strâmte ale documentului istoric, ci abordează etnogeneza românilor din perspectiva romantic-folclorică a iubirii dintre un roman: Longinus (personaj cu atestare istorică) și o băștinașă, Dochia, fiica lui Decebal. Acțiunea e presărată cu retroproiecții, sonde temporale înfipte într-un trecut și mai îndepărtat, vremurile lui Burebista, care „a făcut din Da-

cia o țară mare și glorioasă” – cu focalizări asupra Sarmizegetusei, reconstrucția minuțios, odobescian – de la Tierna (Orșova) și Drobeta (Turnu Severin) până la „gurile Nistrului și ale Dunării”. Contrastul civilizațiilor e surprins prin confruntarea temperamentelor eroilor. Decebal e „crunt și sălbatic”, dar cu ochii mereu îndreptați spre „umbra cea mare a Patriei”, Longinus, trimisul lui Traian și într-un fel un chip similar al acestuia, este semeț, sobru, generos, „bun cu cei mici, demn cu cei mari”. Într-un plan îndepărtat, silueta lui Traian se profilează premonitoriu, sugerând evoluțiile istorice ulterioare.

La Roma, unde sosește în mai 1888, cultul latinității în genere și al lui Traian în special e întărit și definitivat prin lecturi numeroase, în franceză, italiană, engleză. Multe cărți le-a aflat în biblioteca socrului său, Antonio Allievi, senator italian, om instruit, cu o bună stare materială. I-a citit pe Tacitus, Tucidide, Pliniu cel tânăr, cu scrisorile lui către Traian, Xenofon, Dion Cassius (*Istoria romană*), Theodor Mommsen (*Istoria romanilor* il va lăsa „încremenit de puterea de evocațiune” a autorului), Edward Gibbon (*History of the decline and the fall of the Roman Empire*, carte dăruită de Maiorescu însuși), Edward Bulwer-Lytton (*The last days of Pompeii*), Wilhelm Fröhner (*Columna lui Traian*), Victor Duruy (*Histoire des Romains*), Gabriel Brotier. În biblioteca lui se mai găseau cărți – peste care și-așternea caligrafic semnătura – precum *Delle cose Antiche della città di Roma*, de Dionisio Alicarnaseo, *Storia de la città di Roma*, de Gregorius, *Proménades archeologiques*, de Boissier, *Mémoires sur les anciens monuments de Rome*, de abatele Barthélémy, lecturi care au lăsat urme în romanul *Lydda* și în câteva nuvele, deprinzându-l cu un mod de a privi istoria ca devenire, nu doar ca suită de segmente temporale.

Însă Duiliu Zamfirescu nu e doar omul reveriilor de bibliotecă, ci și un călător neobosit, care colindă Roma și Italia la pas, lăsându-se în voia „emoțiunilor directe”. Pe Traian îl caută cu smerenia și iubirea „fraților ghe ghincolo”, ardelenii care îl precedaseră. Se întâmplă ceva curios cu acest scriitor îndeobște mulțumit de sine, mândru de cultura și vivacitatea lui intelectuală: se îndrăgostește de „istoricii lui Traian” și regretă că nu este „îndestul pregătit spre a scrie o istorie populară a împăratului nostru”. Rândurile unei scrisori din 22 iunie 1890 către Iacob Negruzzi debordează de entuziasm: „Ce carte frumoasă s-ar putea face, domnule Negruzzi, la Roma, având toate datele istorice, urmărindu-l pe monumente, studiindu-l pe busturi, cercetând forul și de-aproape copia în platură a coloanei ce se află în Muzeul Lateran, cu Fröhner alături, și posedând mai presus de toate căldura unei inimi de român tânăr, care s-a pătruns de mărirea și geniul aceluia ce ne-a adus la gurile Dunării! Scrisă într-o limbă românească

limpede și încălzită de entuziasmul unui suflet optimist, o asemenea carte n-ar avea nici o valoare istorică pentru străini, dar pentru noi românii ar fi o comoară. Ce este istoria lui Bălcescu decât o pagină de entuziasm asupra lui Mihai Viteazu, scrisă de un artist?”³

În entuziasmul lui, în care se amestecau în proporții variabile impresiile iubitorului de artă cu intențiile pedagogice ale inițiatului în problemele etnogenezei românești, își propunea chiar să caute „ca un agent de poliție” urmele lui Traian „peste tot unde a lăsat un semn”. Lui N. Petrașcu, căruia îi dezvăluise acest proiect, îi vorbește despre „împăratul nostru” cu o pietate filială proprie ardelenilor, dar cumva neobișnuită la un junimist pentru care naționalitatea (recte patriotismul) se cuvenea abordată în marginile adevărului și ale lucidității: „E un simțimânt de demnitate omenească să știi că ai un tată care a fost un om cumsecade, n-a înșelat pe nimeni, te-a crescut bine și, mai mult, ți-a lăsat un nume mare”⁴.

Exaltarea pentru „divul Traian” crește apoi progresiv până la a descoperi în personajul istoric prototipul etniei, strămoșul primordial: „...simți că ți se umflă pieptul de mulțumire aflând că Omul căruia datorim existența noastră actuală ca popor de una și singură rasă în Carpați, era cel mai mare suflet de Împărat ce a trăit, și ai emoțiunea artistică a frumosului, când astăzi vezi și te asiguri însuși că trăsăturile chipului aceluia erau curate, bărbătești, blânde și răspund întocmai ideii ce ți-o făceai de el”⁵. Neașteptat, cel care va refuza psihologismul, formulând aspre reproșuri la adresa lui Paul Bourget, studiază busturile împăratului căutând dominantele psihice, liniile caracterologice definitorii. *Scriitorul* îl domină pe istoricul novice și nu-i de mirare că ținta investigațiilor lui minuțioase nu e împăratul pe care statuaria oficială îl înfățișa „măreț, cam crunt”, purtând „capul ca de paradă”, ca un „vultur al războaielor”, ci *omul* „Ulpiu Traian”, amestec echilibrat de robustețe și melancolie, de seninătate filozofică și energie virilă: „Dacă la acestea mai adăogăm binefacerile administrației sale dinlăuntru, construcțiile și instituțiile sale publice, marea cale strategică care legă răsăritul cu apusul, biblioteca ce o fundă la Roma, instituirea unui azil pentru copiii săraci din Italia, raporturile sale cu toți oamenii însemnați ai timpului (se știe că era bun prieten cu Pliniu cel tânăr), –

³ Duiliu Zamfirescu, *Opere, VIII*. Ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Al. Săndulescu. *Corespondență M-Z*. Universitatea din București, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, col. „Scriitori români”, Editura Minerva, București, 1985, p. 104.

⁴ Epistolă din 18 sept. 1888, în Duiliu Zamfirescu, *Opere, VIII*, ed. cit., p. 178.

⁵ *Ibidem*, p. 178–179.

ajungem să ne dăm seama bine de portretul moral al Împăratului și să ne întrebăm dacă statuiele cele mari, care-l înfațșează vânjos, aspru, crunt, erau mai aproape de adevăratul lui chip decât busturile acestea modeste, cari se uită gânditor înaintea, au mândria senină a capului care cugetă și melancolia unui suflet cu adevărat mare? Căci este știut că toate geniile care au pătruns bine misterele vieții noastre au trecut prin mijlocul oame-nilor gata a le ierta greșelele, dar pe seama lor cam singuri și cam triști”⁶.

Este reacția scriitorului. Moralistul și patriotul în căutare de vieți exemplare răbufnește când constată dezinteresul oficialităților românești față de acest tezaur aflat la „obârșia naționalității noastre”: „ce fel de nație sălbatică suntem?” Iar izvorul indignării țâșnește și mai abundent când vine vorba de Columna traiană și de busturile împăraților cu existențe legate de *Dacia felix*: Traian, Adrian, Septimus Severus, care, adaugă epistolerul, „au domnit peste noi, ne-au scos din întuneric, ne-au civilizat și ne-au împiedecat de a ne îneca și a ne pierde în marea slavă”⁷. Amintind exemplul istoricului francez Wilhelm Fröhner, realizator al unui admirabil album fotografic consacrat Columnei, Zamfirescu visa reproducerea acesteia și expunerea ei în București, unde ar trebui să fie axul, atestarea supremă a identității latine a românilor. Cel cunoscut pentru polemicile lui înverșunate cu transilvănenii, gândea ardeleneste, pragmatic, intuind valoarea probatorie a unui monument ce-ar confirma legende luate în deriziune de bonjuriștii sceptici care-au urmat pașoptiștilor. Mircea M., alter egoul său energetist din romanul *Lydda*, exprimă fără îndoială gândurile autorului: „Cucerirea Daciei, podul peste Dunăre, chipul împăratului, existența sa chiar, par basme, sunt legende fără nici o putere evocativă pentru popor și pentru copiii din școală, mai cu seamă de când entuziasmul dascălilor transilvăneni a fost îndepărtat de ironia bonjuriștilor decadenți. Vai de poporul care își tratează mărirea trecută cu ironie!... Coloana traiană, înălțându-se splendidă în capitala României tinere, ar fi axa pe care s-ar învârti, ca spirala antică, năzuințele noastre; ar fi dovada hotărâtoare, pentru munteanul din Vrancea și cămpeanul din preajma Bărganului, că *Traian* nu e poveste; ar fi documentul nostru de noblețe, adus la noi. [...] Legendele istorice, faptele mari din trecut, ce s-au strecurat prin naivitatea poporană, trebuie să le sprijinim și să le întărim cu dovezi scrise în piatră și în bronz”⁸.

⁶ *Ibidem*, p. 184.

⁷ *Ibidem*, p. 185.

⁸ Duiliu Zamfirescu, *Opere, IV*, Ediție îngrijită, prefață, note, glosar de Mihai Gafița. *Lydda, Scrieri române, Teatru*, col. „Scriitori români”, Editura Minerva, București, 1974, p. 59.

„Dovezi scrise” a adăugat el însuși! Poezia, epica, epistolarul, publicistica lui le conțin cu prisosință. Fixând obârșia neamului la Roma și la Grădiștea, europeanul bine temperat care a fost Duiliu Zamfirescu a visat o *Dacie ideală* din care Ardealul, Bucovina și Basarabia (îmbrățișată și ea de *Valul lui Traian*) nu puteau lipsi. Paseismul melancolic e substituit progresiv de activismul ce vizează viitorul. Folosind chiar termenii scriitorului, am putea identifica în aceste pagini „coeficientul de rectitudine sufletească” adus blazării ce a urmat izbânzilor din Războiul de Independență. Într-o suită de aforisme reunite în ciclul *Măsura dreaptă a vieții* el integra și această meditație mustrătoare la adresa contemporanilor: „Unul dintre puținele idealuri ale românilor este *Dacia viitoare*. Cu toate acestea, nici un român nu-l încarnează într-însul. Asta dovedește că ideea nu are încă puterea fenomenalității – ceea ce e grozav de trist”. Greșea. Îl „încarnau” destui (C.A. Rosetti, I.C. Brătianu – autorul unui memoriu din 1854 către Împăratul Napoleon al III-lea, în care scria că „românii locuiesc țara cuprinsă între Tisa, Nistru, Marea Neagră și Dunăre”, iar statul rezultat din unirea lor ar fi avanpostul „civilizațiunii occidentale” –, Eminescu, Slavici, Ion Scipione Bădescu ș.a.), dar în noul context geopolitic trebuiau să-și controleze afirmațiile.

Stăruiau în mințile multora amenințările la adresa României proferate la Viena în urma discursului din 5 iunie 1883 al senatorului Petre Grădișteanu, care vedea în Carol I „nu pe regele României, ci pe regele românilor”, menit de soartă a „recăpăta pietrele prețioase care lipsesc încă de la coroana lui Ștefan cel Mare”. După reproducerea discursului în *Românul* din 15 iunie guvernul imperial a cerut o dezaprobare oficială a „șovinismului boierilor români al căror interpret s-a făcut d-l Grădișteanu”⁹, generalul Beck, șeful Marelui Stat-Major al armatei austro-ungare, a plecat demonstrativ într-o misiune de inspecție a lucrărilor de fortificații din trecătorile Transilvaniei, iar oficiosul vienez *Neue Freie Presse* din 26 iunie decreta belicos că „în vreun chip oarecare trebuie zdrobită rezistența României”. Or, prinși între amenințătorul colos rusesc și nepăsarea partenerilor occidentali ce mizau pe Rusia în conflictul lor deocamdată „rece” cu Puterile Centrale, monarhul și guvernul român au căutat sprijin în tabăra Triplei Alianțe. Tratatul de la Gastein (18/30 octombrie 1883), prin care România se alătura Germaniei și Austro-Ungariei, asigura securitatea țării în cazul unui atac din partea Rusiei, Serbiei și Bulgariei, îi facilita dezvoltarea eco-

⁹ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878–1914*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 110.

conomică și instituțională, mai mult, îndepărta pericolul unei înțelegeri între Habsburgi și Romanovi pe seama noului regat ivit pe scena europeană. Dar ridică obstacole în calea Unirii tuturor românilor, cauză care trebuia sprijinită de acum încolo cu discreție, pentru a nu-i indispupe pe noii aliați.

E regimul de acțiune pe care Duiliu Zamfirescu, diplomat totuși, îl acceptă cu greu. Dar dacă funcționarul statului avea mâinile legate, nu tot așa era situația scriitorului. În 1910, într-o clipă de iritare produsă de un obscur recenzent (M. Răsmeriță), socotea că epica lui l-ar individualiza nu numai în planul național, ci și în cel universal (european): „Eu pretind că am dreptul să nu fiu tratat în fugă, de cel d-întâi băițaș care-și face vârf la plumb. Și aceasta nu pentru că ocup un loc însemnat în societate, ci pentru că, de 20 de ani, dau o lucrare organică, ce nu are seamăn nici în literatura noastră și nici în alte literaturi, aceea a studiului unei societăți întregi. *Viața la țară, Tănase Scatiu, În război, Îndreptări* și astăzi *Anna (Ceea ce nu se poate)* au, fiecare, personalitatea și năzuințele sale; fiecare trăiește cu căldura și elocvența sa, și toate se confundă în bizara unitate a sufletului nostru românesc”¹⁰. Dar o lectură atentă a celor cinci romane din *Ciclul Comăneștenilor* arată o progresivă alunecare de la panoramicul social spre cel *național*. Scena primelor trei (România Mică!), dominată de legarea de pământ și jertfa pentru pământ, se lărgeste incluzând Ardealul, văzut ca un factor de renaștere sufletească a lumii românești „internaționalizate”. Reperle și finalitatea acestei evoluții sunt indicate tot de autor în prefața ediției a patra, din 1914, a *Vieții la țară*: „Voiam să întorc dragostea românilor către pământul lor din valea Dunării, și, cu ei, să iau Ardealul. Cine a citit *Îndreptări* și *Anna* a înțeles că pregăteam pe tânărul Comăneșteanu pentru acest sfârșit. Trebuia să scriu al 6-lea și cel din urmă volum...”

Poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagină”. Acestui program al „renașterii în patria comună”, aici exterior epicii, îi răspunde din interiorul ei un personaj ca Elena Milescu, „formatoarea” – din punct de vedere ideologic și patriotic, a tânărului Alexandru Comăneșteanu: „Tu trebuie să trăiești – și, la nevoie, să și mori – pentru o altă idee. [...] La asta să te gândești, fiindcă toți suferă, și sunt frații noștri, și în Transilvania și în Bucovina și în Basarabia. Ne trebuie un om. Omul acesta să fie tu...[...] Ce chemare măreață!... Dacia lui Traian!... [...] Idealul trebuie să fie tangibil în

¹⁰ Scrisoare către Mihail Dragomirescu din 4/17 nov. 1910, în Duiliu Zamfirescu, *Opere, VII*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indice de Al. Săndulescu. *Correspondență A-M*. Universitatea București, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, col. „Scriitori români”, Editura Minerva, București, 1984, p. 79.

toți și să aibă puterea de a deveni realitate. [...] A personifica dorurile unui neam întreg... [...] a muri pentru reîntocmirea unei patrii ideale”¹¹.

Spre Basarabia și Bucovina. „Reîntocmirea” Daciei are loc și în mintea scriitorului. Zamfirescu nu e un imaginativ („ficionarul” din el e anemic), așa că are nevoie de documentare pozitivă, în stilul naturalistilor pe care-i combătea totuși în epistole și eseuri. Vrea să străbată cu pasul „Dacia viitoare”. Romantismului anilor dinți, când inspirația lui căuta decorul insulelor grecești (vezi *Levante și Calavryta*) i se substituie un realism atras de geografia originală. Și dacă în primele romane ale ciclului își propunea să „prindă personalitatea românească, în toate clasele”¹², se poate afirma că în următoarele obiectivul este surprinderea ei în toate provinciile istorice ale României. La 40 de ani, vârsta cristalizării definitive a personalității, nu vedea „alt ideal în viitor decât al unirei” și credea că și literatura românilor trebuia să se subsumeze acestuia. Lui Maioreșcu îi scria în 13/25 noiembrie 1899 că „mângâie de multă vreme un roman prin Bucovina sau Transilvania”. Din nefericire, recunoștea tot atunci, nu le cunoștea decât foarte puțin. Ar fi vrut să înlătore acest deficit de informație printr-un voiaj repetat prin „munții noștri, din Bucovina până la Severin”.

Nu era ceva nou pentru un literat român. La 1848 Alecsandri trecuse și prin munții Bucovinei, Iacob Negruzzi (un partener epistolar privilegiat al lui Zamfirescu) făcuse și el în 1865 o călătorie de patru săptămâni pe un itinerar similar, iar trei ani mai târziu își consemnase impresiile în ciclul *Din Carpați*, publicat în *Convorbiri literare*. Reluat în 1896 în volumul *Scrieri complete*, acest memorial stârnise entuziasmul lui Duiliu Zamfirescu: „Din întâmplare mi-am aruncat ochii pe paginile *Din Carpați, Baia și Slatina*. Am început să citesc din curiozitate, și am citit, am lăsat lucrul (sunt la Legațiune), am ajuns la sfârșit dintr-o răsuflare, – atât îmi par de tinere și de firești. Trebuie să mă mărturisesc că plăcerea ce mi-au pricinuit nu sta fără oarecare melancolie. [...] Trebuie să mă hotărâsc într-o vară, cât mai sunt tânăr, să călătoresc prin munții noștri”¹³. Proiect eșuat! În Bucovina (de fapt, la Suceava și Cernăuți) n-a ajuns decât atunci când provincia pierdută revenise la Patria-Mamă, iar ecoul acestei regăsiri e consemnat într-un admirabil poem în proză, căruia Pamfil Șeicaru și Cezar Petrescu i-au dat locul de onoare în

¹¹ Duiliu Zamfirescu, *Anna (Ceea ce nu se poate)*, Editura și Institutul de Arte Grafice „C. Sfetea”, București, 1911, p. 64–65.

¹² Scrisoare către N. Petrașcu din 3/15 iun. 1897, în Duiliu Zamfirescu, *Opere, VIII*, ed. cit., p. 213.

¹³ *Ibidem*, p. 144–145.